

JYX

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Scotson, Mia

Title: Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kielivalinnat vuorovaikutuksessa

Year: 2018

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja ja Prologos ry

Rights:

Rights url:

Please cite the original version:

Scotson, M. (2018). Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kielivalinnat vuorovaikutuksessa. Prologi : puheviestinnän vuosikirja, 2018, 44-59.

Artikkeli

Prologi – puheviestinnän
vuosikirja 2018
44–59

Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kielivalinnat vuorovaikutuksessa

Mia Scotson

Tohtorikoulutettava, FM

Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus

mia.scotson@gmail.com

Tiivistelmä

Tehokas kielen oppiminen edellyttää kielen käyttämistä vuorovaikutuksessa, mutta monilla korkeakoulutetuilla suomenoppijoilla englanti valikoituu usein yhteiseksi kieleksi suomalaisen keskustelukumppanin kanssa. Tämän artikkelin tavoitteena on tarkastella, millaisia kielivalintoihin liittyviä positiioita ilmenee korkeakoulutettujen maahanmuuttajien haastatteluissa ja mitkä tekijät kielivalintoihin vaikuttavat. Laadullisen tutkimuksen aineisto koostuu 17 osallistujan haastattelusta heidän vuorovaikutuskokemuksistaan, ja tarkastelen sitä ekologisesta ja sosiokulttuurisista lähtökohdista positiointiteorian ja toimijuuden näkökulmasta.

Aineistosta nousi esiin kolme keskeistä positiota: suomen kielen käyttäjä, englannin kielen käyttäjä ja suomenoppija. Positioiden muodostumiseen vaikuttivat osallistujasta itsestään ja tilanteesta johtuvat tekijät sekä vuorovaikutuskumppanin toiminta. Korkeakoulutetut maahanmuuttajat ottivat suomen kielen käyttäjän position ennakoitavissa ja rutiininomaisissa tilanteissa, mutta aikapaineessa tai hyvin tärkeissä kohtaamisissa kuten institutionaalisessa vuorovaikutuksessa he positioivat itsensä englannin kielen puhujiksi.

Kielen oppimiseen kytkeytyvä toimijuus ilmeni ennen kaikkea siten, että osallistuja näki vuorovaikutustilanteen tarjoumana eli kielen oppimisen mahdollisuutena ja otti suomenoppijan position. Suomen kielen harjoittelu vuorovaikutuksessa vaati kuitenkin puhelukumppanin oikea-aikaista tukea, esimerkiksi puheen mukauttamista ja toistoa. Näin ollen puhelukumppanilla oli suuri merkitys kielen oppijan toimijuuden kannalta: puhelukumppanin tarjoama tuki rakensi osallistujan toimijuutta, mutta englannin kieleen vaihtaminen rajoitti toimijuutta.

ASIASANAT: kielivalinnat, korkeakoulutetut maahanmuuttajat, positiointi, suomi toisena kielenä, toimijuus, vuorovaikutus

Artikkeli on osa tekijän väitöskirjatutkimusta, jonka ohjaajina toimivat FT, professori Riikka Alanen ja FT, yliopistotutkija Heidi Vaarala Jyväskylän yliopistosta.

Johdanto

Viime vuosina maahanmuuttajien määrä Suomessa on lisääntynyt merkittävästi ja samaan aikaan on käyty keskustelua suomen kielen osaamisen tarpeellisuudesta esimerkiksi työelämässä. Tämän tutkimuksen kohderyhmänä ovat aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen pian päättävät korkeakoulutetut maahanmuuttajat eli Suomessa asuvat henkilöt, jotka ovat syntyneet ulkomailla ja suorittaneet korkeakoulututkinnon tai -opintoja muualla kuin Suomessa. Kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on vuoden kestävä koulutuksen aikana saavuttaa toimiva peruskielitaito eli Eurooppalaisen viitekehyksen taitotaso B1.1 (OPH 2012). Suomen kielen oppiminen edellyttää aktiivista kielen käyttämistä vuorovaikutustilanteissa, ja koulutuksessa oppijoita rohkaistaan puhumaan suomeksi mahdollisimman paljon koulutuksen ulkopuolella. Lisäksi kotoutumiskoulutusta on pyritty kytkemään entistä enemmän työelämään kielen käyttämisen lisäämiseksi ja työllistymisen vauhdittamiseksi (ks. esim. Ala-Kauhaluoma ym. 2018).

Monia kieliä osaavan maahanmuuttajan on vuorovaikutustilanteessa valittava, millä kielellä keskustele. Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien suomen kielen käyttämiseen vaikuttaa englannin kielen osaaminen, ja ulkomaalaistaustaisesta väestöstä nimenomaan korkeakoulutetut henkilöt osaavat suomea heikoimmin (Nieminen & Larja 2015, 46). Korkeakoulutetut työllistyvät usein monikieliseen työympäristöön, ja englanti valikoituu helposti yhteiseksi kieleksi suomalaisen keskustelukumppanin kanssa myös vapaa-ajalla. Englannin kielen käyttämistä määrittää osaltaan suomalaisten innokkuus harjoitella kieltä, sillä Leppäsen ym. (2009) tutkimuksessa todetaan suomalaisten puhuvan mielellään englantia aina tilaisuuden tarjoutuessa. Vaikka

suomen kielen oppiminen ei ole suomalaisessa yhteiskunnassa menestymisen edellytys, myös monikielisillä työpaikoilla on usein tehtäviä ja tilanteita, jotka vaativat suomen kielen osaamista (Komppa, Lehtimaja & Rautonen 2017). Siten hyvä suomen kielen taito parantaa työsaantimahdollisuuksia ja kielitaidon uupuessa aiemmin hankittu koulutus ja osaaminen voivat jäädä hyödyntämättä.

Korkeakoulutettuna Suomeen saapuneiden maahanmuuttajien suomen kielen käyttämistä on tutkittu vasta vähän. Yliopistojen opinnäytetöiden lisäksi kielitaitoa on tarkasteltu Sunin (2010) ja Tervolan (2017) artikkeleissa sekä Strömmerin (2017) väitöskirjassa. Myös kansainvälisesti korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kielitaitoa on tutkittu vähän matlammien koulutettuihin verrattuna (Braun 2010). Kanadassa Cervatiuc (2009) on tutkinut ammatillisesti menestyneitä, kieltä onnistuneesti oppineita korkeakoulutettuja maahanmuuttajia ja Deters (2011) opettajina työskentelevien maahanmuuttajien ammatillisen kielen ja kulttuurin omaksumista.

Tässä artikkelissa tarkastelen korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kielivalintoja pääasiassa suomen ja englannin kielen välillä. Tutkimuksen aineiston olen rajannut koskemaan osallistujien haastatteluissa ilmenneitä kokemuksia koulutuksen ulkopuolisista vuorovaikutustilanteista suomenkielisen puhelukumppanin kanssa. Artikkelin teoreettisena viitekehyksenä toimivat sosiokulttuurinen ja ekologinen näkökulma, joissa kielen käyttäminen nähdään sekä yksilöstä että ympäristöstä riippuvana ilmiönä (ks. esim. Lantolf 2000; von Lier 2004); suomen kielen käyttämiseen vaikuttavat siis osallistujan lisäksi puhelukumppani ja konteksti. Seuraavaksi esittelen artikkelin teoreettisen taustan, jonka muodostavat positiointiteoria sekä sosiokulttuurinen ja ekologinen näkemys toimijuudesta,

tarjoumista ja oikea-aikaisen tuen merkityksestä kielen oppimisessa.

Positio, toimijuus, tarjouma ja tuki

Tässä tutkimuksessa hyödynnän positiointiteoriaa, jonka Davies ja Harré (1990) sekä van Langenhove ja Harré (1999) kehittivät korvaamaan staattisen roolin käsitteen vuorovaikutuksen tutkimuksessa. Harrén ym. (2009, 10) mukaan positiointi tarkoittaa sitä, miten yksilö asemoi itsensä vuorovaikutuksessa; positiot ovat tilannesidonnaisia, hetkellisiä ja ne luodaan keskustelussa. Bamberg (2004, 135–136) toteaa, että positioinnin avulla voi tarkastella yksilön itsensä ottamaa positiointia suhteessa ympäröivään maailmaan sekä ulkopuolelta yksilöön kohdistuvaa positiointia (ks. myös Kukkonen 2011, 88). Positiot vuorovaikutuksessa voivat olla siis itse otettuja tai puhekuppanin antamia. Kun henkilö positioi itsensä, hän positioi samalla keskustelukumppaninsa, joka voi hyväksyä annetun position tai vastustaa sitä (Bamberg 2004, 136; van Langenhove & Harré 1999, 20–22).

Viime aikoina suosituksi tutkimuskohteeksi eritieteenaloidella, esimerkiksi kasvatustieteessä, on noussut toimijuus (Eteläpelto ym. 2013). Myös kielitieteessä toimijuus kiinnostaa tutkijoita, sillä sitä pidetään keskeisenä tekijänä kielen oppimisessa (Miller 2010, 465). Van Lierin (2004, 2008) edustaman ekologisen lähestymistavan lisäksi ympäristön ja tilanteen suhde toimijuuteen on nostettu esiin sosiokulttuurisissa (ks. esim. Lantolf 2000) ja dialogisissa (ks. esim. Dufva & Aro 2015) näkökulmissa toimijuuteen. Van Lier (2008, 171) määrittelee toimijuuden yksilön toimintapotentiaaliksi, johon vaikuttavat tilannetekijät. Kuten Dufva ja Aro (2015) toteavat, toimijuus on dynaamista ja tilanteisesti vaihtelevaa. Toimijuus liittyy positiointiin:

yksilön tietoinen itsensä positiointi edellyttää aktiivista toimijuutta ja toisaalta toimijuutta vaatii ulkopuolelta annetun position vastustaminen (Bamberg 2004, ks. myös Skinnari 2012, 37). Tässä artikkelissa käytän positiointiteoriaa analyysin välineenä ja tarkastelen, millaisia positioita osallistajat haastatteluaineistossa ottivat. Toimijuuden puolestaan määrittelen siten, miten aktiivisesti yksilö vuorovaikutuksessa rakentaa omaa positiotaan. Pohdinta-luvussa käsitteelen, miten osallistujan toimijuus tulkintani mukaan ilmenee positioiden kautta.

Ekologisessa näkökulmassa kielen oppimiseen keskeistä on tarjouman käsite, jolla tarkoitetaan kielen oppijan ympäristössään havaitsemia oppimisen mahdollisuuksia. Oppija tarttuu tarjoumaan, mikäli kokee sen itselleen merkitykselliseksi ja käyttää sitä oman oppimisensa resurssina. (van Lier 2004.) Kielen oppimisen kannalta positiot, toimijuus ja tarjoumat ovat yhteydessä toisiinsa, sillä tarjouman hyödyntäminen vuorovaikutuksessa edellyttää aktiivista toimijuutta ja positioitumista kielenoppijaksi.

Ympäristön tarjoama oikea-aikainen tuki (scaffolding) on kielen oppimisessa olennaista (van Lier 2004). Näkemys puhekuppanin tukemisesta vuorovaikutuksessa perustuu Vygotskyn (1978, 86) ajatukseen lähikehityksen vyöhykkeestä, joka on oppijan itsenäisen kehitystason ja potentiaalisen kehitystason välinen vyöhyke; taito ei vielä onnistu itsenäisesti, vaan tuetusti toisen henkilön avustuksella. Oikea-aikaisen tuen tarjoaminen vuorovaikutuksessa edistää puhekuppanin suomen kielen oppimista (ks. esim. Suni 2008).

Aikuiset maahanmuuttajat vuorovaikutuksessa

Kun maahanmuuttaja opettelee suomen kieltä Suomessa, se on hänelle toinen kieli eli kieli, joka opitaan kohdekielisessä ympäristössä. Van Lierin ekologisen oppimiskäsityksen mukaan kielen oppiminen on tilanteista eli kieltä opitaan, kun sitä käytetään merkityksellisin tavoin arkielämän tilanteissa (van Lier 2004, 56). Siten toisen kielen puhujien kielivalinnat arkisissa vuorovaikutustilanteissa suomenkielisten kanssa ovat kielen oppimisen kannalta keskeisiä.

Kielivalintoihin vuorovaikutuksessa vaikuttavat monet tekijät. Kielivalintoja työyhteisössä tutkineen Jäppisen (2011) mukaan merkittävä seikka kieltä valittaessa oli aikapaine ja toisen kielen puhujat turvautuivat englantii nopeutta edellyttävissä tilanteissa. Henryn (2015) maahanmuuttajien kielivalintoja viranomaiskontakteissa käsittelevässä tutkimuksessa Ruotsissa osa osallistujista käytti viranomaisten kanssa englantia, koska se helpotti asioiden hoitamista. Toisaalta monet maahanmuuttajat valitsivat viestintäkieleksi ruotsin, sillä he näkivät kohtaamiset oppimismahdollisuuksina ja tilaisuuksina osoittaa integroitumistaan yhteiskuntaan (Henry 2015).

Työympäristössä tehdyistä tutkimuksista ilmenee työn luonteen vaikuttavan siihen, millaista vuorovaikutusta ja kielen oppimisen mahdollisuuksia työympäristössä esiintyy: tutkimusten perusteella suorittavaa työtä, esimerkiksi siivoustyötä tekeville maahanmuuttajalle tarjoutui vain vähän mahdollisuuksia kohdekieliseen vuorovaikutukseen työympäristössään (Sandwall 2013; Strömmer 2017) kun taas vuorovaikutusta vaativissa tehtävissä, kuten sairaanhoitajan ammatissa, kielitaito kehittyi ympäristöstä saadun tuen avulla (Kela & Komppa 2011; Sahradyan 2017; Virtanen 2017). Toi-

saalta Partanen (2013) toteaa työyhteisön vaikuttavan siihen, millaisia kielenoppimismahdollisuuksia työpaikalla esiintyy ja tarjoumien hyödyntämisen olevan kiinni maahanmuuttajatyöntekijän omasta aktiivisuudesta (ks. myös Strömmer 2017). Myös maahanmuuttajataustaisten lääkäreiden kielitaidon riittävyttä tarkastelleen Tervolan (2017) mukaan kielitaidon kehitys riippuu sekä lääkärin omasta asenteesta että työyhteisön tuesta.

Suomen kielen oppimista keskusteluvuorovaikutuksessa käsittelevissä keskusteluanalyttisissa tutkimuksissa nouseekin esiin keskustelukumppanin merkitys: kieltä opitaan vuorovaikutuksessa puhekuppanin tuella (Kuruhila 2003; Lilja 2010; Suni 2008). Kielen harjoittelu vuorovaikutuksessa riippuu kuitenkin keskustelukumppanin suhtautumisesta. Esimerkiksi Kurhilan (2006) maahanmuuttajien vuorovaikutustilanteita Kelan toimistossa käsittelevän tutkimuksen mukaan virkailijat eivät aktiivisesti pyrkineet tukemaan asiakasta kielellisesti, vaan päähuomio oli keskustelun etenemisessä. Toisaalta Tanttu (2017) haastatteli tutkimukseensa Kelan virkailijaa, joka kertoi rakentavansa luottamusta nimenomaan tukemalla asiakkaan suomen kielen käyttämistä.

Maahanmuuttajien vuorovaikutusta suomalaisten kanssa on tutkittu myös tarkastelemalla vuorovaikutussuhteita, joista puhutaan silloin, kun henkilöiden välinen kanssakäyminen on jatkuvaa (Kokkonen 2010, 20). Pakolaisten vuorovaikutussuhteita tutkineen Kokkosen (2010) mukaan vuorovaikutussuhteet suomalaisten kanssa olivat heikkoja eli epäsuosittavia ja rajoittuivat tiettyihin toimintoihin kuten esimerkiksi suhteet opettajiin, viranomaisiin tai naapureihin. Maahanmuuttajien läheisiä vuorovaikutussuhteita, esimerkiksi kulttuurien välisiä parisuhteita koskevissa tutkimuksissa

on nostettu esiin kielen aiheuttamat ongelmat parisuhteen vuorovaikutukselle – kielen kautta syntyneet väärinymmärrykset ovat tyypillisiä, koska ainakin suhteen toinen osapuoli käyttää viestinnässä kieltä, joka ei ole hänen äidinkieltänsä (Cools 2011; Sirkkilä 2005). Toisaalta Pietikäisen (2017) tutkimuksen mukaan englantia yhteisenä kielenä puhuvat parit hyödynsivät monikielisiä käytänteitä välttääkseen ongelmia: parienvuorovaikutuksessa koodinvaihtoa käytettiin eniten oppimis- tai opetustarkoituksiin ja se kohdistui erityisesti sanojen selittämiseen.

Tutkimuksen tavoite ja toteutus

Tämän laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tarkastella, millaisia kielivalintoihin liittyviä positioita on havaittavissa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kertomissa vuorovaikutuskokemuksissa ja mitkä tekijät kielivalintoihin vaikuttavat. Lähestyn analyysissä haastatteluaineistoa position käsitettä hyödyntäen. Sosio-kulttuurisen näkemyksen mukaan positioituminen riippuu paitsi henkilöstä itsestään myös ympäristöstä eli ympäristö voi sekä tukea että rajoittaa eri kielten käyttämistä.

Tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Millaisia kielivalintoihin liittyviä positioita ilmenee korkeakoulutettujen maahanmuuttajien haastatteluissa?
- 2) Mitkä tekijät korkeakoulutettujen maahanmuuttajien haastattelujen perusteella vaikuttavat kielivalintoihin?

Tutkimuksen aineisto koostuu 17 osallistujan teemahaastattelusta, jotka tehtiin touko-elo-kuussa 2017. Haastateltavat opiskelivat aikuis-ten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksessa pääkaupunkiseudulla ja heillä oli oman ilmoituksensa mukaan korkeakoulututkinto tai -opintoja. Haastatteluhetkellä osallistujat olivat

opiskelleet kotoutumiskoulutuksessa 10–11 kuukautta ja heidän suomen kielen taitonsa oli tasolla A2.2–B1.2. Kotoutumiskoulutukseen sisältyy vähintään kuuden viikon mittainen työharjoittelu, jota haastateltavat suorittivat haastatteluhetkellä lukuun ottamatta yhtä osallistujaa, Celiaa, joka oli juuri lopettanut työharjoittelunsa.

Taulukosta 1 ilmenee osallistujien peitenimi, sukupuoli, kotimaa, äidinkieli, ikä, Suomessa asumisen pituus haastatteluhetkellä sekä suomalainen kumppani. Osallistujat osasivat äidinkieltänsä ja suomen kielen lisäksi ainakin yhtä vierasta kieltä ja kaikki puhuivat sujuvasti englantia.

Puolistrukturoidut teemahaastattelut vaihtelivat kestoltaan 53 minuutista 142 minuuttiin, ja haastatteluaineiston yhteenlaskettu kesto oli 23 tuntia 48 minuuttia. Haastattelin osallistujat itse ja he saivat valita, puhuvatko haastattelussa suomea vai englantia. Kaksi haastattelua käytiin lähes kokonaan suomeksi, kahdeksan haastattelua englanniksi ja seitsemässä haastattelussa kielinä olivat sekä suomi että englanti. Haastatteluteemojen käsittelyjärjestys vaihteli keskustelun mukaan. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin sanatarkasti; litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 214 sivua. Tässä artikkelissa hyödynnän aineistoa siltä osin, kun siinä käsitellään vuorovaikutusta suomenkielisten kanssa.

Laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan tämän aineiston analyysin tarkoituksena oli edesauttaa tutkittavan ilmiön ymmärtämistä osallistujien kokemana ja kertomana (ks. Eskola & Suoranta 2001). Tutkimusote oli teoriaohjaava sisällönanalyysi eli aineiston pelkistäminen, teemoittelu ja käsitteellistäminen tapahtuivat teorian ja aineiston vuoropuhelun kautta (Tuomi & Sarajärvi 2009). Tutkimuskysymysten muodostamista ja aineiston analyysia ohjasivat

käsitykset positioista sekä toimijuudesta ja niiden keskinäisestä suhteesta. Aluksi luin aineiston useaan otteeseen. Sen jälkeen analysoin aineiston teemoittelun avulla eli etsin aineistosta tutkimuskysymysten kannalta oleellisia sekä usein toistuvia teemoja, joita ryhmittelin ja tarkastelin yksityiskohtaisesti teorian tarjoamien käsitteiden kautta. Haastatteluaineistoa tarkasteltaessa on syytä pitää mielessä, että haastattelijaa ohjaa kysymyksillään haastattelua tiet-

tyyn suuntaan ja rakentaa merkityksiä yhdessä haastateltavan kanssa (Silverman 2010). Lisäksi haastateltavien kertomat kokemukset ovat osallistujien subjektiivisia tulkintoja tapahtuneesta eivätkä luonnollista vuorovaikutusaineistoa. Positiointiteoriaa on kuitenkin aiemmin hyödynnetty myös haastatteluaineiston analyysissa (esim. Miller 2010).

TAULUKKO 1. Tutkimukseen osallistujat

Nimi	Sukupuoli	Kotimaa / äidinkieli	Ikä	Suomessa asuminen	Suomalainen kumppani
Alina	nainen	Venäjä / venäjä	30-39	22 kk	x
Anna	nainen	Venäjä / venäjä	30-39	8 kk	x
Bianca	nainen	Espanja / espanja	20-29	21 kk	x
Celia	nainen	Brasilia / portugali	30-39	14 kk	
Christina	nainen	Espanja / espanja	30-39	23 kk	
Daniela	nainen	Bulgaria / bulgaria	20-29	21 kk	
Emilija	nainen	Kroatia / kroatia	30-39	13 kk	x
Eric	mies	Iso-Britannia / englanti	30-39	21 kk	x
Irina	nainen	Venäjä / venäjä	20-29	13 kk	
Jelena	nainen	Venäjä / venäjä	50-59	19 kk	
Lin	nainen	Kiina / kiina	20-29	28 kk	x
Miguel	mies	Kuuba / espanja	40-49	17 kk	x
Rashid	mies	Pakistan / pashtu	30-39	16 kk	x
Rita	nainen	Iran / farsi, persia	20-29	14 kk	
Rosa	nainen	Filippiinit / filipino	20-29	10 kk	x
Sanja	nainen	Serbia / serbia, kroatia	30-39	19 kk	x
Sofia	nainen	Venezuela / espanja	20-29	18 kk	x

Tulokset

Tässä luvussa käsittelen aineistossa ilmenneitä kielivalintoihin liittyviä positioita korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kertomissa vuorovaikutuskokemuksissa asiointitilanteissa, työharjoittelussa sekä kumppanin, kumppanin perheen sekä muiden suomenkielisten kanssa. Aineistosta nousi esiin kolme keskeistä positiota: suomen kielen käyttäjä, englannin kielen käyttäjä ja suomenoppija.

Eskildsenin ja Theodórsdóttirin (2017, 151) mielestä ei ole tarpeen jaotella kielen käyttämistä, harjoittelemista ja oppimista, sillä kielen oppija tekee kaikkia toimintoja samanaikaisesti. Tässä artikkelissa erotan kuitenkin analyysin tasolla suomen kielen käyttäjän ja suomenoppijan positiot toisistaan; tulkintani mukaan suomen kielen käyttäjän ja suomenoppijan positiot eroavat siten, että suomenoppijan positiossa osallistuja pyrkii valjastamaan puhekumppaninsa kielen oppimisen tukijaksi.

Suomen kielen käyttäjän ja suomenoppijan positioiden lisäksi tarkastelen, missä tilanteissa osallistuja hylkää kokonaan suomen kielen käyttämisen ja ottaa englannin tai muun kielen käyttäjän position. Aineistossa ilmeni jonkin verran osallistujien äidinkielen sekä venäjän, espanjan ja saksan käyttämistä, mutta pääsääntöisesti kielivalinta tapahtui suomen ja englannin välillä. Seuraavaksi tarkastelen, miten positiot toteutuvat haastatteluaineistossa osallistujien toiminnan tuloksena ja toisaalta vuorovaikutuskumppanin toiminnassa.

Suomen ja englannin kielen käyttäjän positiot

Kun suomea toisena kielenä käyttävä puhuja kohtaa suomenkielisen vuorovaikutuskumppanin, hänen on valittava, mitä kieltä tämän

kanssa käyttää. Kaikki tutkimukseen osallistujat kertoivat käyttävänsä suomea yksinkertaisen asioiden hoitamiseen esimerkiksi kaupassa tai kahvilassa. Toisin sanoen he ottivat suomen käyttäjän position tilanteissa, jotka olivat rutiininomaisia ja ennakoitavissa. Oheisessa esimerkissä Sanja kertoi käyttäneensä suomea tilanteissa, joissa hän pystyi ennakoimaan kysymykset ja osasi vastata niihin.

Sanja: Well in everyday situations my rhythm is like that, I'm going for example to the store or café for a coffee restaurant for lunch and then it is not a problem because then I know what to expect. What kinds of questions; do you have Plussa Kortti, or do you want something else or something like that, so that is easy. In everyday situations I don't have so much trouble to manage those but for example if I go for shopping and if I need to ask for a size of some clothes or something then it comes, I'm choosing always easier way to handle it.

Haastattelija: In English?

Sanja: I know I'm bad like that but I mean it just feels easier and then everything what I can finish easier way I'm taking that attitude to finish as soon as possible.

Suomen kielen käyttäjän position ottaminen onnistui helpoissa arkipäivän tilanteissa, mutta asiasisällön muuttuessa monimutkaisemmaksi Sanja kertoi monien muiden osallistujien tavoin käyttävänsä englantia. Hänen mukaansa syitä englannin kielen käyttöön ovat helppous, kätevyys ja nopeus. Sanjan toteamus ”I know I'm bad like that” voidaan nähdä kaikuna kotoutumiskoulutuksesta, jossa oppijoita rohkaistaan käyttämään kieltä mahdollisimman paljon. Sanja havaitsi haastavammat tilanteet mahdollisuuksina oppia kieltä, mutta jätti ne hyödyntämättä ja otti itselleen helpomman englannin käyttäjän position.

Myös monet muut osallistujat kertoivat käyttävänsä englantia silloin, kun vuorovaikutustilanteen sisältö koettiin haastavaksi tai hyvin tärkeäksi. Esimerkiksi institutionaalisia keskusteluja viranomaistahojen, kuten Kelan tai TE-toimiston virkailijoiden kanssa osallistujat eivät nähneet tilaisuuksina käyttää suomea, vaan lähes kaikki vastaajat ilmoittivat käyttävänsä näissä kohtaamisissa englantia tai omaa äidinkieltään välttääkseen väärinymmärryksiä puolin ja toisin. Kuten Kurhila (2006) toteaa, institutionaalisessa keskustelussa maahanmuuttaja kohtaa kaksinkertaisen epäsymmetrian: kielikysymysten lisäksi hänen pitää ymmärtää institutionaalisen keskustelun luonne ja vaikeaselkoiset termit. Tässä aineistossa osallistujat pyrkivät tasapainottamaan epäsymmetriaa käyttämällä englantia tai omaa äidinkieltään.

Kaikki osallistujat suorittivat työharjoitteluaan ympäristössä, missä työn luonne periaatteessa mahdollisti suomen kielen harjoittelemisen eli he olivat vuorovaikutuksessa työkavereiden tai asiakkaiden kanssa. Aineiston perusteella monet osallistujat kokivat, että kielen valinta vuorovaikutuksessa oli usein heistä itsestään kiinni ja määrittyi sen mukaan, minkä kielenkäyttäjän position he itse ottivat. Esimerkiksi Rosa koki pystyvänsä vaikuttamaan siihen, mitä kieltä työkaverit puhuivat hänelle työharjoittelussa: ”Jos haluan keskustella englantia kaikki puhuvat englantia mutta jos mä käytän suomea, suomea”.

Haastateltavien kokemuksissa ilmeni positioinnin tilanteisuus eli puhutut kielet vaihtelivat tilanteesta ja henkilöstä riippuen. Esimerkiksi työpaikalla tilanteen luonne, tehtävän vaativuus ja sisältö vaikuttivat siihen, kuinka täydellisesti puhekumppanin puhetta täytyi ymmärtää (ks. myös Jäppinen 2011). Tässä aineistossa tilanteisuus ilmeni muun muassa siten, että vaikka osallistuja pääsääntöisesti pyrki käyttämään

suomea mahdollisimman paljon, esimerkiksi arkkitehtitoimiston asiakastapaamisessa ei ollut sijaa väärinymmärryksille eikä suomen kielen käyttäjäksi positioituminen mahdollista. Englannin tai muun yhteisen kielen käyttämistä työpaikalla perusteltiin juuri väärinymmärrysten välttämiseksi ja halulla ymmärtää kaikki itseä tai työtä koskevat seikat.

Tutkimukseen osallistuneista kaikkiaan yhdellätoista oli suomalainen kumppani ja useimmista parisuhteissa suhteen yhteiseksi kieleksi oli muodostunut englanti. Merkittävä syy englannin kielen käyttämiseen oli tunne tasa-arvosta parisuhteessa, sillä esimerkiksi Alina ja Lin kertoivat tuntevansa itsensä lapseksi puhuesaan suomea puolisolleen. Sen sijaan englannin kieltä käyttämällä osallistujat kokivat olevansa tasa-arvoisia kumppaneita. Myös ystävyys-suhteissa suomalaisen kanssa osallistujat käyttivät pääsääntöisesti englantia joko omasta tahdostaan tai ystävien valitsemana. Esimerkiksi Eric ei halunnut positioida ystäviään suomen kielen opettajaksi: ”When they meet with me to go for beer for example I want it to be a fun occasion. I don't want it to be like teaching and idiot how to speak.”

Eskildsen ja Theodórsdóttir (2017, 149) viittaavat islantilaisten tapaan vaihtaa kieli englanniksi keskustelussa kakkoskielisen puhujan kanssa. Myös tässä tutkimuksessa kaikki osallistujat olivat joutuneet tilanteisiin, joissa he positioivat itsensä suomen kielen käyttäjäksi ja aloittivat keskustelun suomeksi, mutta puhekumppani vaihtoi kielen englanniksi. Usein haastateltava hyväksyi annetun englannin kielen käyttäjän position ja luopui suomen kielen käyttäjän positioistaan, koska koki englanniksi puhumisen olevan helpompaa ja nopeampaa.

Haastatteluissa ilmeni, että osallistuja saattoi myös vastustaa annettua englannin kielen käyt-

täjän positiota ja jatkaa keskustelua suomeksi. Aineistosta ilmeni positioiden tilannesidonnaisuus, dynaamisuus ja määrittäminen kontekstissa. Tulkinta puhekumppanista ja tilanteesta vaikuttavat käyttäytymiseen, kuten Alinan kuvailemat tilanteet osoittavat:

Alina: joo joo esimerkiksi minä puhun suomen suomea en muista kenen kanssa kadulla esimerkiksi tai kaupassa ja sitten minä teen minä teen vihreitä ja sitten se henkilö alkaa puhua englanniksi koska hän oli vähän stressinen tai vihainen kun minä puhun ei tosi hyvä suomea.

Haastattelija: Mitä sinä teit, puhuitko vielä suomeksi?

Alina: No ei se oli kerta minä puhun englanniksi.

Haastattelija: Okei, sinä vaihdoit kielen.

Alina: Joo koska okei sinä haluat sinua ei oo aikaa. (--)

Haastattelija: Mitä jos joku asiakas tai torilla joku myyjä vastaa sinulle englanniksi, mitä sinä teet?

Alina: Minä vastaan suomeksi tai kysyn suomeksi tai tehdä että olen hullu että en ymmärrä mitään.

Ensimmäisessä tilanteessa Alina luopui suomen kielen käyttäjän positiostaan aikapaineen ja puhekumppanin ärtymyksen vuoksi. Toisessa esimerkissä hän kuitenkin kertoi teeskennelleensä ymmärtämätöntä ja jatkaneensa puhetta suomeksi eli hän vastusti puhekumppanin tarjoamaa uudelleen positiointia ja pitäytyi suomen kielen käyttäjän positiiossaan.

Suomenoppijan positio itse otettuna

Seuraavaksi tarkastelen suomenoppijan positiota, joka aineiston perusteella eroaa kielen käyttäjän positiosta siten, että suomenoppijan positiiossa osallistuja tarvitsee puhekumppanin oikea-aikaista tukea. Haastatteluaineistossa ilmeni monia tilanteita, joissa osallistujat näkivät sisällöltään vaativamman vuorovaikutus-

tilanteen tarjoumana eli oppimisen mahdollisuutena, positioivat itsensä suomenoppijaksi ja samalla vuorovaikutuskumppanin kielen oppimisen tukijaksi. Osa osallistujista kertoi ilmaisevansa puhekumppanilleen haluavansa harjoitella suomea ja pyytävänsä suoraan tai epäsuorasti tukea tilanteesta selviämiseen. Tällainen kielisopimus (ks. Eskildsen & Theodórsdóttir 2017) kävi ilmi Jelenan kuvauksessa asiointitilanteesta vaatekaupassa:

In the shops it's quite hard because most of the shop assistants speak English and some of them speak Russian and they immediately see that you're not a Finn, immediately. You say first and they know by your accent or something that you're not a Finn so they address you in English or in Russian which is not good. When I say please "puhu suomea minulle" and they start puhua suomea but at some point I can't explain what I want because I want to say white, small, big, smaller than I need or longer or shorter or something. I'm looking for words and they prompt in English, they do not prompt in Finnish. When they say it in English and I understand it, I say: "And now say the same in Finnish." It can only be done when she's not in a hurry and there are no other people there.

Kertomuksesta ilmeni, että suomen kielen käyttäminen asiointitilanteessa ei ollut Jelenan mielestään helppo tehtävä, vaan "it's quite hard". Ensinnäkin Jelenan täytyi vastustaa myyjän antamaa positiota englannin tai venäjän käyttäjänä; hänen piti positioida itsensä suomen kielen käyttäjäksi ja pyytää myyjää puhumaan itselleen suomea. Seuraava uudelleenpositiointia vaativa tilanne tuli, kun Jelena ei löytänyt tarvittavaa sanaa suomeksi ja myyjä kertoi sen englanniksi. Jelena otti suomenoppijan position ja pyysi myyjää sanomaan sanan uudelleen suomeksi. Jelena totesi tilannetekijöiden vaikuttavan position valintaan: tuen pyytäminen onnistuu, jos myyjä ei ole kiireinen. Esimerkistä

ilmeni myös, kuinka arkikeskustelussa kielen oppiminen ja muu vuorovaikutustoiminta kietoutuvat yhteen: kieltä opitaan käyttämällä sitä arkielämän tilanteissa (ks. Lilja 2010).

Kotoutumiskoulutuksessa työharjoittelu on lähtökohtaisesti kieliharjoittelu ja usein kielisopimus on tehty jo ennen työharjoittelun alkamista; esimerkiksi esimiehen kanssa on sovittu, että hän puhuu harjoittelijalle suomea. Sunin (2010, 52) mukaan työkavereilta saatu tuki on erittäin tärkeää viestintätilanteissa sekä kielenoppimisessa (ks. myös Kela & Komppa 2011, 186, Partanen 2013; Strömmer 2017). Myös tämän aineiston valossa lähes jokaisella työpäivällä oli henkilöitä, jotka tukivat osallistujan suomen kielen käyttämistä ja useat haastateltavat kokivat työharjoittelun kehittäneen heidän suomen kielen taitoaan.

Monet osallistujat työskentelivät asiakaspalvelutehtävissä, jolloin päätös suomen kielen käyttämisestä oli tehtävä jokaisessa vuorovaikutustilanteessa. Esimerkiksi Anna ja Rashid kertoivat päättäneensä puhua asiakkaiden kanssa aina suomea, jotta voisivat harjoitella kieltä mahdollisimman paljon. Positioiden dynaamisuus sekä kontekstisidonnaisuus näkyivät lentokentällä työskennelleen Biancan kertomuksessa. Hän totesi tarkkailevansa asiakasta ja positioivansa itsensä suomenoppijaksi, jos tilanne tuntui sopivalta:

If it's a Finnish customer who seems like, like don't have much rush then I'll try. I always say that I'm not a good speaker, I don't speak very good, so if they're able to speak slower with me or if so I'll try. If not and they say they're in a rush or whatever then I speak English. (--) Ihmiset on open to help. Very good. I really appreciate it if they can.

Kun asiakas ei vaikuttanut kiireiseltä, Bianca positioitui suomenoppijaksi, kertoi asiakkaille

haluavansa harjoitella suomen kieltä ja pyysi heitä puhumaan hitaammin. Hän koki asiakkaiden auttavan mielellään ja arvosti heidän apuaan. Aina puhekumppani ei kuitenkaan halunnut toimia kielen oppimisen tukijana. Kuten Jäppinen (2011) toteaa, työympäristössä aikapaine vaikuttaa kielen valintaan, ja asiakkaiden ollessa kiireisiä Bianca kertoi jatkavansa asiointia englanniksi. Myös monet muut osallistujat kertoivat kiireen vaikuttavan siihen, pystyikö työtilanteessa harjoittelemaan suomea. Oma tulkinta tilanteen sopivuudesta ja asiasidonnaisen haastavuudesta rajoittivat suomenoppijan position ottamista. Esimerkiksi Miguel käytti asiakaspalvelussa englantia, sillä hän halusi näyttää ammattilaiselta ja koki, ettei asiakkaan tehtävä ole opettaa hänelle suomea. Toisaalta aineistossa ilmeni monia esimerkkejä, joissa osallistujat näkivät vuorovaikutustilanteen tarjoumana ja positioivat itsensä suomenoppijaksi, mutta puhekumppani ei tarjonnut vuorovaikutuksellista tukea. Tällöin osallistujat kertoivat vaihtaneensa kielen englanniksi.

Parisuhteen yhteinen kieli suomalaisen kumppanin kanssa oli useimmiten englanti ja monessa suhteessa puoliso ei halunnut käyttää suomea osallistujan yrityksistä huolimatta. Kuten Pietikäinen (2014, 11–12) toteaa, parit usein pitäytyvät siinä kielessä, jota suhteessa on alun perin käytetty. Otettu positio suomenoppijana ja kumppanin positioiminen tuen antajaksi ilmeni kuitenkin Ericin haastattelussa:

Minä sanoin tyttöystävän kanssa että meidän täytyy puhua suomeksi asunnossa kotona. Ja oli, oli vaikea. Ja yksi kerta hän, hän ei halunnut puhua suomeksi koska on vaikea minulle mutta on vaikea hänelle myös. Joo. Mutta ja sitten, hän sanoi puoli tuntii, half an hour later, she said, it's ok I understand yeah let's speak in Finnish. Yeah. Mutta nyt on helpompi koska hän ymmärrä miten puhua. Ja hän

nyt, hän ymmärrä että ehkä hänen täytyy sanoa yksi vai kaksi tai kolme kertaa sama asia.

Suomenoppijaksi positioituminen parisuhteen vuorovaikutuksessa vaati Ericiltä päättäväisyyttä, sillä kumppani vastusti ensin Ericin antamaa positiota kielen käytön tukijana. Suomen kielen harjoittelu vuorovaikutuksessa edellytti kuitenkin puolisolta puheen mukauttamista, esimerkiksi asioiden toistamista vuorovaikutuksen onnistumiseksi. Puheen mukauttamisen tärkeys ilmenee myös Celian kertomuksessa apteekin asiakaspalvelutilanteesta: ”It depends on the other person too, because if she was not patient, then it wouldn’t work. She was really patient, she spoke slowly and she always asked me do you understand, do you want me to speak this again.” Celia totesi suomen kielen harjoittelun vuorovaikutuksessa onnistuneen, kun puhekumppani oli ystävällinen, kärsivällinen, puhui hitaasti ja selkeästi sekä toisti tarvittaessa sanomansa.

Suomenoppijan positio puhekumppanin antamana

Suomenoppijan positio voi olla paitsi osallistujan itsensä myös puhekumppanin antama. Sofian, Rashidin, Annan ja Emilijan kertomissa kokemuksissa parisuhteensa vuorovaikutuksesta ilmeni, että kumppani antoi heille position suomenoppijana eli suomen kielen harjoittelu vuorovaikutuksessa oli ennen kaikkea kumppanin valinta. Esimerkiksi Rashid totesi: ”I got to speak Finnish with my girlfriend as well because she’s so strict about it.” Haastateltavien reaktio annettuun suomenoppijan positioon vaihteli: Rashid mainitsi vastustaneensa aluksi kumppaninsa vaatimusta suomen kielen harjoittelusta, mutta hyväksyneensä sen myöhemmin. Lisäksi hän kertoi kumppaninsa tarjoavan vuorovaikutuksellista tukea ja uskoi kielitaitonsa kehittymisen johtu-

van kumppaninsa tuesta ja omistautumisesta: ”The progress I so far made is with her actually because she’s so much into it.” Niin ikään Sofia hyväksyi positionsa suomenoppijana ja arvosti kumppaninsa apua. Sen sijaan Anna torjui edelleen voimakkaasti kumppaninsa antaman positioinnin suomenoppijana ja kertoi vastavansa tälle suomen sijasta englanniksi, koska ajatteli itsensä ilmaisevan parisuhteessa olevan suomen kielen harjoittelusta tärkeämpää. Myös Emilija kieltäytyi puhumasta suomea kumppanilleen, koska koki suomen puhumisen vaikeaksi tutujen ihmisten kanssa. Puolison tarjoaman tuen nähtiin kuitenkin edesauttavan kielen oppimista, ja esimerkiksi Rashid koki oppineensa suomea ennen kaikkea kumppaninsa ansiosta.

Tässä aineistossa kielen oppimisen tukijana korostuivat erityisesti kumppanien äidit, jotka halusivat tietoisesti tukea osallistujien suomen kielen oppimista ja positioivat osallistujan suomenoppijaksi. Useimmat anopit puhuivat hyvin englantia tai saksaa, joten suomen kielen käyttämisen syynä ei ollut yhteisen kielen puuttuminen. Yhdeksän haastateltavaa kertoi avuliaan anoppinsa antamasta tuesta ja vaatimuksesta käyttää suomen kieltä keskustelussa. Esimerkiksi Anna kertoi anoppinsa rohkaisevan häntä käyttämään suomea myös sisällöltään haastavissa keskusteluissa eikä hyväksynyt Annan yritystä käyttää englantia: ”She’s still patiently waiting when I make my mind how to say it in Finnish. Then if I answer her in English she pretends that she hasn’t heard me”. Myös Bianca koki anoppinsa ottaneen position suomen kielen opettajana, ja antaneen hänelle suomenoppijan position: ”It’s true that maybe she’s one of the people who’s tried to teach me the most. (--) I remember when she taught me words, she repeated and repeated and repeated.” Bianca kertoi anoppinsa toistavan sanoja; Sunin (2010) mukaan toisto onkin keskeinen

keskustelukumppanin tukemisen muoto. Tämän tutkimuksen aineistossa ilmeni myös Liljan (2010) havainto, jonka mukaan kakkoskieliset puhujat suuntautuivat oppimaan ennen kaikkea sanastoa arkikeskustelussa. Tämä johtuu siitä, että sanat ovat kielenkäytön ja ymmärtämisen kannalta olennaisia ja äidinkielliset puhujat pystyvät vaivattomammin selittämään niiden merkityksiä verrattuna kielen rakenteisiin (Lilja 2010). Kaiken kaikkiaan osallistujat näkivät kumppaninsa äitien toiminnan pääasiassa myönteisenä, hyväksyivät annetun position suomenoppijoina ja olivat kiitollisia saamastaan tuesta, vaikka suomen puhuminen tuntuikin välillä vaikealta ja uuvuttavalta.

Pohdinta

Tässä artikkelissa olen tarkastellut korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kertomuksia kielivalinnoistaan vuorovaikutustilanteissa ja nostanut aineistosta esiin suomen kielen käyttäjän, englannin kielen käyttäjän sekä suomenoppijan positiot, jotka ilmenivät joko maahanmuuttajien itsensä ottamina tai puhekumppanin antamina. Kielivalintoihin ja positioiden muodostumiseen vaikuttivat maahanmuuttajasta itsestään ja tilanteesta johtuvat tekijät sekä vuorovaikutuskumppanin toiminta. Tuloksista ilmeni, kuinka korkeakoulutetut maahanmuuttajat rakensivat positioitaan oman toimijuutensa kautta: sisällöltään vaativien tilanteiden hoitaminen suomeksi edellytti suomenoppijan position ottamista ja puhekumppanin positioimista kielen oppimisen tukijaksi.

Kielivalintaa vuorovaikutuksessa määrittävät osaltaan tilannetekijät. Itsensä positiointi englannin kielen käyttäjäksi johtui usein aikapaineesta tilanteissa, joissa puhujalla itsellään tai puhekumppanilla oli kiire, sillä asioiden todettiin hoituvan englanniksi nopeammin ja helpommin (ks. myös Jäppinen 2011). Niin

ikään asiasisällön monimutkaisuudella ja tärkeydellä oli merkitystä: rutiininomaisissa ja ennakoitavissa tilanteissa kaikki haastatellut kertoivat käyttävänsä suomea, mutta sisällöltään erityisen hankalat tai oman elämän kannalta tärkeät keskustelut käytiin englanniksi tai omalla äidinkielellä. Samansuuntaisia tuloksia sai Jäppinen (2011) omassa tutkimuksessaan: hän mainitsee suomen kielen käyttämistä edistävänä tekijänä puheen ennakoitavuuden ja puheen aiheiden tuttuuden. Institutionaalisessa vuorovaikutuksessa, erityisesti Kelassa, korkeakoulutetut maahanmuuttajat ottivat englannin kielen tai oman äidinkielen käyttäjän position väärinymmärrysten välttämiseksi eikä viranomaiskeskusteluja pääsääntöisesti nähty tilaisuuksina harjoitella suomea. Näin ollen tulokset eroavat Henryn (2015) Ruotsissa tekemästä tutkimuksesta, jonka mukaan useat maahanmuuttajat valitsivat ruotsin kielen asioidessaan viranomaisten kanssa.

Haastatteluissa ilmeni positioiden dynaamisuus – positiot ja niihin liittyvät kielivalinnat vaihtelivat tilanteittain tai jopa keskustelun kuluessa. Vaikka henkilö positioi itsensä suomen kielen käyttäjäksi ja aloitti keskustelun suomeksi, keskustelun toinen osapuoli saattoi vastata englanniksi ja antaa maahanmuuttajalle englannin kielen käyttäjän position, jonka tämä hyväksyi tai hylkäsi. Suomen kielen sinnikäs käyttäminen vuorovaikutustilanteessa vaati oppijan toimijuutta ja tarjotun englannin kielen käyttäjän position hylkäämistä.

Tässä aineistossa kielen oppimiseen kytkeytyvä toimijuus ilmeni ennen kaikkea siten, että maahanmuuttaja näki vuorovaikutustilanteen tarjoumana ja otti suomenoppijan position. Tutkimukseni tulokset tukevat näin Eskildsenin ja Theodorsdöttirin (2017, 150) Islannissa tekemää havaintoa, jonka mukaan kielen oppijan täytyi itse olla aloitteellinen pystyäkseen

osallistumaan ja pitääkseen yllä kohdekielistä keskustelua äidinkielen puhujan kanssa. Toisin sanoen korkeakoulutetun maahanmuuttajan toimijuudella oli keskeinen merkitys siinä, kykenikö hän harjoittelemaan suomen kieltä vuorovaikutuksessa suomenkielisen puhujan kanssa. Myös menestyneitä kielenoppijoita tutkineen Cervaticin (2009, 266) mukaan onnistuneessa kielen oppimisessa tärkeää on oppijan toimijuus, joka hänenkin tutkimuksessaan ilmeni muun muassa siten, että oppijat aktiivisesti etsivät ja hyödynsivät mahdollisuuksia käyttäen kohdekieltä.

Suomen kielen harjoittelu vuorovaikutuksessa vaati paitsi maahanmuuttajan omaa toimijuutta ja positioitumista suomenoppijaksi, myös ympäristön tarjoamaa tukea. Tuloksista ilmeni, kuinka puhekumppani rakensi vuorovaikutuksessa kielenoppijan toimijuutta oikea-aikaisen tuen avulla. Kuten Suni (2008, 14, 116) toteaa, toisen kielen oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa puhekumppanin tuella kieltä työstäen ja jakaen; puhekumppani tarjoaa oppijan käyttöön omia kieliresurssejaan.

Jotta kielen oppiminen vuorovaikutuksessa oli mahdollista, puhekumppanin täytyi hyväksyä annettu positio suomen oppimisen tukijana ja mukauttaa puhettaan, esimerkiksi puhua selkeämmin ja toistaa sanomansa (ks. myös Komppa, Lehtimaja & Rautonen 2017). Tulokset osoittivat, kuinka puhekumppani, kuten anoppi tai puoliso, tuki maahanmuuttajan toimijuutta positioimalla tämän suomenoppijaksi ja vaatimalla jatkuvaa suomen kielen käyttämistä. Samoin kuin Virtasen (2016, 72) tutkimuksessa, myös tässä aineistossa maahanmuuttajan toimijuus kehittyi puhekumppanin tuen kautta, sillä puolison tarjoaman tuen koettiin edesauttavan suomen kielen oppimista.

Toisaalta jos puhekumppani ei tukenut suomenoppijan positiota eli ei mukauttanut puhettaan tai vastasi englanniksi, hän rajoitti toimijuutta. Tällöin maahanmuuttaja vaihtoi kielen usein suomesta englanniksi, jolloin kielen oppiminen vuorovaikutuksessa ei toteutunut. Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että maahanmuuttajat kaipaavat suomalaisia ystäviä harjoitellakseen suomea heidän kanssaan (Kokkonen 2010). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella näyttää kuitenkin siltä, etteivät läheiset vuorovaikutussuhteet suomalaisten kanssa automaattisesti edistä kielitaitoa, sillä kielen opetteluun vaikuttavat suhteen kuluessa yhdessä rakennetut tavat viestiä: parisuhteen tai ystävyssuhteen yhteistä kieltä voi olla vaikea muuttaa, eikä suomalainen puoliso tai ystävä välttämättä halua positioitua kielenoppimisen tukijaksi.

Mercerin (2012, 42) mukaan sosiaalinen konteksti määrittää, mitä oppimisen mahdollisuuksia on tarjolla, mutta keskeistä on havaitsijan toimijuus suhteessa tarjoumaan eli hyödyntääkö oppija tarjouman vai jättääkö hän oppimistilaisuuden käyttämättä. Tämän tutkimuksen tuloksista ilmenee, että osallistujien välillä oli eroa siinä, miten he tulkitsivat tarjoumia, ja miten he niiden suhteen toimivat eli millaisen position tilanteessa ottivat. Esimerkiksi mahdollisuudet käyttää ja oppia kieltä työharjoittelussa näyttivät johtuvan usein ennen kaikkea henkilöstä itsestään: työharjoittelun asiakaspalvelutilanteissa henkilön omasta toimijuudesta riippui, positioiko hän itsensä englannin kielen käyttäjäksi vai suomenoppijaksi ja hyödynsi tilaisuuden harjoitella suomea. Kaiken kaikkiaan korkeakoulutetut maahanmuuttajat kokivat, että vuorovaikutuksen kieli määrittyi usein sen mukaan, minkä position he itse ottivat.

Liljan (2010) ja Sunin (2008) mukaan toisen kielen puhuja pääsee osaksi kieliyhteisöä ar-

kisten kielenkäyttötilanteiden kautta. Kielen käyttäminen vuorovaikutuksessa edellyttää kuitenkin tilanteen sopivuutta, oppijan omaa toimijuutta ja vuorovaikutuskumppanin tukea. Kuten Lilja ym. (2014) toteavat, suomalaisen kieliyhteisön tietoisuutta omasta merkityksestä kielen oppimisen tukijana pitäisi herätellä, sillä suomen kieltä harjoittelevien olisi tärkeää pystyä osallistumaan arjen vuorovaikutustilanteisiin suomeksi (ks. myös Cervatiuc 2009, 268). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella puhekumppanin tuki on edellytys suomen kielen harjoitteluun vuorovaikutuksessa ja tärkeä tekijä suomen kielen oppimisen kannalta.

Tässä artikkelissa jäsenin osallistujien kieli- ja toimijuutta positiointiteorian avulla, mikä toi näkyväksi paitsi henkilön oman toiminnan tärkeyden, mutta ennen kaikkea puhekumppanin merkityksen kielen oppijan toimijuuden tukemisessa. Haastattelu oli menetelmän tarkoituksenmukainen, sillä vaikka osallistujien itsensä kertomat kokemukset eivät saavuttaneet luonnollisten vuorovaikutustilanteiden tarkkuutta, kerrotut tilanteet olivat kuitenkin osallistujille merkityksellisiä ja haastattelussa ilmeni osallistujien tunteet ja tulkinta tapahtuneesta. Koska haastateltavien kielitaito oli haastatteluhetkellä keskimäärin tasolla B1.1 ja monet haastateltavat näkivät haastattelun tilaisuutena harjoitella suomea, suomen kielen käyttäminen rajoitti jossain määrin heidän ilmaisuaan ja kerronnan moninaisuutta. Jatkossa olisikin kiinnostavaa yhdistää luonnolliset tilanteet ja haastattelu tarkastelemalla haastattelutilanteen aikana aiemmin nauhoitettuja luonnollisia vuorovaikutustilanteita ja kysymällä haastateltavan tulkintoja näistä tilanteista. Lisäksi pitkittäistutkimuksen keinoin olisi mielenkiintoista selvittää, millaisena kielivalinnat ja toimijuus näyttäytyvät kielitaidon kehityksessä.

Kirjallisuus

Ala-Kauhaluoma, M., Pitkänen, S., Ohtonen, J., Ramadan, F., Hautamäki, L., Vuorento, M. & Rinne, H. 2018. Monimenetelmäinen tutkimus kotouttamistoimenpiteiden toimivuudesta. Eduskunnan tarkastusvaliokunta 1/2018. Viitattu 20.9.2018. Saatavilla: https://kotouttaminen.fi/artikkeli/-/asset_publisher/tutkimusmaahanmuuttajien-kotouttamistoimenpiteiden-toimivuudesta-tyollistymisen-nakokulmasta

Bamberg, M. 2004. Positioning with Davie Hogan: Stories, tellings and identities. Teoksessa C. Daiute & C. Lightfoot (toim.) Narrative analysis: Studying the development of individuals in society. California: Thousand Oaks, Sage, 135–157.

Braun, M. 2010. Foreign language proficiency of intra-European migrants: a multilevel analysis. *European Sociological Review*, 26 (5), 603–617.

Cervatiuc, A. 2009. Identity, good language learning, and adult immigrants in Canada. *Journal of Language, Identity, and Education*, 8, 254–271.

Cools, C. 2011. Relational dialectics in intercultural couples' relationship. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 171.

Davies, B. & Harré, R. 1990. Positioning: the discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20, 43–63.

Deters, P. 2011. Identity, agency and acquisition of professional language and culture. New York: Bloomsbury.

Dufva, H. & Aro, M. 2015. Dialogical view on language learners' agency: Connecting intrapersonal with interpersonal. Teoksessa P. Deters, X. Gao, E. R. Miller & G. Vitanova (toim.) *Theorizing and analyzing agency in second language learning: Interdisciplinary approaches*. Bristol, UK: Multilingual Matters, 37–53.

Eskildsen, S.W. & Theodorósdóttir, G. 2017. Constructing L2 Learning Spaces: Ways to achieve learning inside and outside the classroom. *Applied Linguistics*, 38 (2), 143–164.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 5. uudistettu laitos. Jyväskylä: Gummerus.

Eteläpelto, A., Vähäsantanen, K., Hökkä, P. & Paloniemi, S. 2013. What is agency? Conceptualizing professional agency at work. *Educational Research Review*, 10, 45–65.

Harré, R., Moghaddam, F. M., Cairnie, T. P., Rothbart, D. & Sabat, S. R. 2009. Recent advances in positioning theory. *Theory & Psychology* 19 (1), 5–31.

Henry, A. 2015. Swedish or English? Migrants' experiences of the exchangeability of language resources. *International journal of bilingual education and bilingualism* 19:4, 442–463.

Jäppinen, T. 2011. Suomen kielen taidon riittävyys yritysten aikapaineisissa puhetilanteissa esimiesten ja työharjoittelijoiden kuvaamana. *Puhe ja kieli* 31:4, 193–214.

Kela, M. & Komppa, J. 2011. Sairaanhoidajan työkieli – yleiskieltä vai ammattikieltä? Funktionaalinen näkökulma ammattikielen oppimiseen toisella kielellä. *Puhe ja Kieli* 31:4, 173–192.

Kokkonen, L. 2010. Pakolaisten vuorovaikutussuhteet: Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestä uuteen sosiaaliseen ympäristöön. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 143.

Komppa, J., Lehtimaja, I. & Rautonen, J. 2017. Kansainväliset jatko-opiskelijat ja tutkijat suomen kielen käyttäjänä yliopistossa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 8(1). Viitattu 5.10.2018. Saatavilla: <http://www.kieliverkosto.fi/article/kansainvaliset-jatko-opiskelijat-ja-tutkijat-suomen-kielen-kayttajina-yliopistos-sa/>

Kukkonen, H. 2011. Positiointi opetus suunnitelman ymmärtämisen välineenä. Teoksessa M. Mäkinen, V. Korhonen, J. Annala, P. Kalli, P. Svärd & V.-M. Värri (toim.) *Korkeajännityksiä - Kohti osallisuutta luovaa korkeakoulutusta*. Tampere: Tampere University Press, 83–103.

Kurhila, S. 2003. Co-constructing understanding in second language conversation. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kurhila, S. 2006. Maahanmuuttajataustaiset asiakkaat Kelan toimistossa. Teoksessa M.-L. Sorjonen & L. Raevaara (toim.) *Arjen asiointia. Tietolipas* 210. Helsinki: SKS, 285–312.

Lantolf, J.P. 2000. *Sociocultural theory and second language learning*. Oxford: Oxford University Press.

Leppänen, S., Pitkänen-Huhta A., Nikula T., Kytölä S., Törmäkangas T., Nissinen K., Kääntä L., Virkkula T., Laitinen M., Pahta P., Koskela H., Lähdesmäki S. & Jousmäki, H. 2009. Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: Käyttö, merkitys ja asenteet. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 132.

Lilja, N. 2010. Ongelmista oppimiseen: toisen aloittamat korjausjaksot kakkoskielisessä keskustelussa. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 146.

Lilja, N., Eloranta, J., Piirainen-Marsh, A. & Saario, J. 2014. Oppija arjen sankarina – Luokasta arjen vuorovaikutustilanteisiin ja takaisin. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 5(2). Viitattu 17.9.2018. Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-huhtikuu-2014/oppija-arjen-sankarina-luokasta-arjen-vuorovaikutustilanteisiin-ja-takaisin>

Mercer, S. 2012. The complexity of learner agency. *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 6 (2), 41–59. Viitattu 17.9.2018. Saatavilla: <http://apples.jyu.fi/article/abstract/189>

Miller, E. R. 2010. Agency in the making. *Adult immigrants' accounts of language learning and work. TESOL Quarterly*, Vol 44, No. 3., 465–487.

Nieminen, T. & Larja, L. 2015. Suomen tai ruotsin kielitaito vähintään keskitasoa kolmella neljästä ulkomaalaistaustaisesta. *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimus 2014*. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 13.3.2018. Saatavilla: http://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/art_2015-11-02_003.html

OPH 2012. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetus suunnitelman perusteet 2012. Määräykset ja ohjeet 2012: 1. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu 29.9.2018. Saatavilla: https://www.oph.fi/download/139342_aikuisten_maahanmuuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetus suunnitelman_perusteet_2012.pdf

Partanen, M. 2013. Suomen kielen oppimisen mahdollisuudet ja työyhteisön tuki puhdistuspalvelualalla: afrikkalaisten maahanmuuttajien käsityksiä ja kokemuksia. Teoksessa T. Keisanen, E. Kärkkäinen, M. Rauniomaa, P. Siitonen & M. Siromaa (toim.) *Osallistumisen multimodaalit diskurssit. Multimodal discourses of participation. AFinLAN vuosikirja* 2013. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 55–76.

Pietikäinen, K. S. 2014. ELF couples and automatic code-switching. *Journal of English as a Lingua Franca* 3(1), 1–26.

Pietikäinen, K. S. 2017. English as a lingua franca in intercultural relationships: Interaction, identity, and multilingual practices of ELF couples. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sahradyan, S. 2017. Learning and maintaining languages in the workplace: migrant NGO practitioners in Finland. Teoksessa J.-C. Beacco, H.-J. Krumm, D. Little & P. Thalgot (toim.) *The Linguistic integration of adult migrants / L'intégration linguistique des migrants adultes: Some lessons from research / Les enseignements de la recherche*. Mouton de Gruyter, 329–334.

Sandwall, K. 2013. Att hantera praktiken - Om sfi-studerandes möjligheter till interaktion och lärande på praktikplatser. Göteborg: Göteborgs universitet.

Silverman, D. 2010. *Interpreting qualitative data. Methods for analysing talk, text and interaction*. Third edition. Sage: London.

Sirkkilä, H. 2005. Elättäjäyttä vai erotiikkaa: miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa? *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, psychology and social research* 268.

Skinnari, K. 2012. ”Tässä ryhmässä olen aika hyvä”: ekologinen näkökulma kielenoppijaidentiteetteihin peruskoulun viidennen ja kuudennen luokan englannin opetuksessa. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 188.

Strömmer, M. 2017. Mahdollisuuksien rajoissa. Neksusanalyysi suomen kielen oppimisesta siivoustyössä. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 336.

Suni, M. 2008. Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 94.

Suni, M. 2010. Työssä opittua: työntekijän näkökulma ammatilliseen kieli ja viestintätaitoonsa. Teoksessa M. Garant & M. Kinnunen (toim.) *Ammatillinen viestintä, koulutus ja kulttuuri. AFinLAN vuosikirja* 2010. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 45–58. Viitattu 11.9.2018. Saatavilla: <https://journal.fi/afinla/article/view/3875>

Tanttu, T. 2017. ”Sitten uskaltaa kertoa omista asioista enemmän.” – Maahanmuuttaja-asiakkaiden työvoimaneuvojan käsityksiä luottamuksen rakentamisesta asiointikeskustelussa. *Prologi: Puheviestinnän vuosikirja* 2017. Jyväskylä: Prologos, 24–41.

Tervola, M. 2017. Työelämän näkökulma maahanmuuttajataustaisten lääkäreiden kielitaitoon. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 54(3), 196–208.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 9., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

van Langenhove, L. & Harré, R. 1999. *Introducing positioning theory*. Teoksessa R. Harré & L. van Langenhove (toim.) *Positioning theory: Moral contexts of intentional action*. Blackwell: Cambridge, 14–31.

van Lier, L. 2004. *The ecology and semiotics of language learning. A sociocultural perspective*. Boston: Kluwer Academic Publishers.

van Lier, L. 2008. *Agency in the classroom*. Teoksessa J. P. Lantolf & M. E. Poehner (toim.) *Sociocultural theory and the teaching of second languages*. London: Equinox, 163–186.

Virtanen, A. 2016. Insights into the agency, positioning and development of professional Finnish language skills of international nursing students. *Apples: Journal of Applied Language Studies*, 10 (2), 63–81. Viitattu 10.9.2018. Saatavilla: <http://apples.jyu.fi/article/abstract/477>

Virtanen, A. 2017. Toimijuutta toisella kielellä. Kansainvälisten sairaanhoitajaopiskelijoiden ammatillinen suomen kielen taito ja sen kehittyminen työharjoittelussa. *Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities* 311.

Vygotski, L. S. 1978. *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.